

Relațiile dintre intelectualii români din exil și Victor Hugo

Elena PETREA

Formarea personalității elitei tinereții române, aflată la studii în Franța în prima jumătate a secolului al XIX-lea, s-a făcut în sensul asimilării gândirii și culturii europene occidentale, dar cu păstrarea simțămintelor naționale și a conștiinței înaltei lor misiuni înnoitoare.

În cadrul pregătirii pluridisciplinare, tinerii români au fost atrași de triada corifeilor de la Collège de France: Quinet-Michelet-Mickiewicz, ale căror cursuri sau idei exprimate cu ocazia diverselor întâlniri au marcat în mod decisiv și determinant spiritul studenților români (printre care se aflau C.A. Rosetti, frații Brătianu, Hermiona Asachi), fapt admis de toți criticii literari care au studiat această epocă: „Nu s-ar putea spune, fără a nu comite o enormă greșală, că la formațiunea spirituală și politică a oamenilor de stat români de mai târziu, în sarcina cărora avea să cadă organizarea tânărului stat românesc, spiritul genial al lui Edgar Quinet, un mare vizionar al veacului al XIX-lea, nu a avut nici o înrâurire.”¹ Era și firesc să se stabilească astfel de legături, pe baza preocupărilor lor comune: Quinet și Michelet își manifestau interesul față de soarta națiunilor asuprite, ceea ce i-a făcut pe românii din Paris să caute să-i facă atenți și la situația Principatelor române. În calitatea lor de secretari ai guvernului revoluționar provizoriu instituit la București după revoluție, Ion C. Brătianu și C.A. Rosetti i-au adresat, la 26 iunie 1848, o scrisoare lui Edgar Quinet, publicată în „Le Courrier français” (Paris, 31 iulie 1848), în care recunoșteau influența discuțiilor cu foștii lor profesori de la Collège de France: « Que de fois, dans nos entretiens familiers, au sortir de ces leçons où nous avons senti nos intelligences grandir à votre souffle et nos cœurs devenir meilleurs, nous avons parlé, comme d’un rêve, des grandes choses que nous voyons aujourd’hui s’accomplir! [...]...après Dieu, c’est vous, c’est Michelet, ce sont les hommes au cœur droit et à la parole puissante comme les vôtres, qui avez fait notre époque ce qu’elle est. Cher Maître, laissez un moment nos cœurs reconnaissants aller à vous; laissez-nous vous dire nos espérances, nos craintes, le but où nous marchons. [...] Tout notre espoir est en vous, en notre seconde patrie. Et cela est vrai. Tout Roumain a deux patries: d’abord le sol où il est né, puis la France. [...] C’est la France qui nous a élevés, instruits. L’étincelle qui a embrasé notre pays, nous l’avons fait jaillir de son foyer »².

Exilul la care mulți dintre revoluționari vor fi condamnați va însemna, în primul rând, o continuare și o desăvârșire a pregătirii lor politice, ceea ce îi va conduce, în urma schimbărilor survenite, la orientarea statului român spre modernitate. Întorși în capitala

¹ Vasile Marghescu, *Momente importante din formarea statului românesc. Contribuția lui Edgar Quinet la Unirea Principatelor*, București, 1943, p. 38. Aceeași idee o găsim și la Jean Breazu, *Edgar Quinet et les Roumains*, Paris, Librairie J. Gamber, 1928, p. 98-99 ; Dan Berindei, *Generația nașterii României și Edgar Quinet: „Va exista o Românie”*, ambele articole în arhiva online a revistei „Magazin istoric”, pe adresa www.itcnet.ro.

² *apud* T.G. Djuvara, *Edgar Quinet philo-roumain*, Paris, Belin Frères, 1906, p.19-20.

Franței, revoluționarii români vor regăsi prietenii și cadrul favorabil, încurajator, pentru acțiune. Cu sprijinul combatanților francezi și în atmosfera dominată de tensiunea revoluționară, exilații români își vor putea face auzită vocea în presa franceză, devenită spațiu de propagandă și în favoarea cauzei românești.³ Păstrarea dorinței de acțiune, elaborarea planurilor menite să continue ceea ce se realizase deja, până la un punct, toate aceste demersuri au fost posibile datorită comunității zilnice și comuniunii de idealuri cu personalități franceze promotoare ale necesității revoluției trecute și viitoare pentru constituirea Europei moderne. S-a remarcat deja atmosfera de familie, ai cărei membri au colaborat, s-au sfătuit și s-au ajutat, „pe baza unui sfânt sentiment de frațietate onestă, care învinge orice orgoliu”⁴. În lucrarea din care am citat, Marin Bucur reunește „scrisori *de familie*”, deci documente epistolare ale vieții de zi cu zi, în scopul de a recrea „întregul ansamblu al legăturilor de prietenie și al relațiilor politice, pentru a avea o imagine corespunzătoare a situației și pentru a înțelege că actele oficiale s-au pregătit nu printr-o conlucrare oficializantă, ci printr-o acțiune de susținere a intereselor românești pe un plan vast de confrerie”⁵. Cel mai adesea, și în mod justificat, numele lui Michelet sau Quinet sunt asociate cu cele ale românilor din Franța în secolul al XIX-lea; cu toate acestea, o personalitate ca cea a lui Victor Hugo nu a putut fi ignorată de românii plecați la Paris, în exil sau nu, animați de suflul cauzei lor naționale.

Comunicarea noastră își propune să prezinte relațiile dintre Victor Hugo și scriitorii români exilați în Franța, prin valorificarea unor studii anterioare și a rezultatelor propriilor cercetări, pe baza documentelor epistolare existente dar și a unor texte literare, care sunt produsul contextului istorico-politic. Intenționăm astfel să arătăm importanța pe care au avut-o aceste contacte pentru asigurarea gloriei hugoliene și formarea spirituală a intelectualilor români din exil.

Prin unitatea activității sale, Victor Hugo a marcat nu doar istoria literară, ci în egală măsură și viața politică a epocii sale și a celor următoare, susținând idei progresiste precum necesitatea constituirii națiunilor și a unei identități europene, dreptul la libertate ca formă materială și spirituală a manifestării omului. Conștiința a secolului, a dramelor și a speranțelor sale, Victor Hugo a îmbrățișat vremea sa, i-a trăit dramele și și-a afirmat în mod constant și în ciuda tuturor obstacolelor credința în progres, în libertatea și în rolul popoarelor în făurirea identității europene. Datorită unității care îi caracterizează opera, s-a vorbit de Hugo ca de „un poet în politică”, un „martor emoționat al frumuseții lucrurilor și al urâteniei vicisitudinilor umane”⁶, având drept ideal să creeze o mare „Biblie umană”, „o carte multiplă rezumat al unui secol”⁷. Exegeții hugolieni au văzut în discursurile din *Actes et paroles* o punte cu literatura pe baze bibliografice; trebuie să reținem de aici diversele formulări ale identității europene,

³ vezi Marin Bucur, *Contexte și afinități în perioada exilului*, extras din culegerea *Studii despre N. Bălcescu*, București, 1969; autorul transcrie numeroase fragmente din ziarele pariziene, cu articole semnate de români sau de francezi, prin care se milita pentru unitatea revoluționarilor europeni, fraternizarea cu popoarele oprite de puteri autarhice și feudale, pentru libertatea și independența acestora.

⁴ Marin Bucur, *Documente inedite din arhivele franceze privitoare la români în secolul al XIX-lea*, I, București, Editura Academiei, 1969, p. 9.

⁵ *Ibidem*, p. 9.

⁶ Henri Pena-Ruiz. Jean-Paul Scot, *Un Poète en politique. Les combats de Victor Hugo*, Paris, Flammarion, 2002, p.8.

⁷ *apud* Anca Sîrbu, *Le romantisme français: le roman, le théâtre, la critique*, Iași, Editura Universității. „Al.I. Cuza”, 1978, p.159.

problematica (non)identității, a popoarelor în evoluția lor spre națiune, a integrării sociale, sistemul de echilibru la nivelul indivizilor și al entității statale, raportul între puterea materială și puterea spirituală etc. „Luptele”, pe care Hugo le-a dus pe tot parcursul vieții, au avut în centru noțiunile de Libertate, Egalitate, Pace universală, Progres, Fraternitate și au debutat în etape diferite ale vieții scriitorului.⁸ Mai întâi, poetul și dramaturgul de succes a aderat la lupta pentru libertate, în care va crede pentru tot restul existenței sale, fie că era vorba de liberarea individuală, în artă sau de pedeapsa cu moartea. Mai apoi, după momentul 1851, proscrisul Hugo a căpătat o statură internațională, apropiindu-și marile cauze ale emancipării umane: conștiința universală, el apără măreția Franței, inițiază Statele Unite ale Europei, militează pentru eliberarea tuturor popoarelor și pentru pacea universală, pe baza principiului egalității. Într-o ultimă etapă, după 1870, Victor Hugo va susține emanciparea tuturor oamenilor prin moralitate, prin accesul la cultură, la progresul științific, pornind de la existența unei fraternități comune cu finalitate universală.

Victor Hugo a folosit pentru prima dată sintagma „Statele Unite ale Europei” în discursul pronunțat cu ocazia deschiderii Congresului de pace de la Paris, din 21 august 1849. El postulează Statele Unite ale Europei după modelul Statelor Unite ale Americii pe o triplă bază: sufragiu universal, circulația ideilor, circulația economică.⁹ La 29 noiembrie 1853, cu ocazia celei de a 23-a aniversări a Revoluției poloneze, Hugo făcea referire la revoluțiile care aprinseseră Europa și însemnau trezirea conștiinței de patrie: «...voici les légions polonaise, hongroise et italienne qui se forment, et voici la Roumanie, la Transylvanie et la Hongrie qui frémissent[...] Oui, citoyens, c'est la révolution qui vient de passer le Danube! Le Rhin, le Tibre, la Vistule et la Seine ont tressailli[...] Toutes les nations qu'on croyait mortes dressent la tête en ce moment. Réveil de peuples, réveil de lions».¹⁰ Există câteva noțiuni-cheie care se găsesc constant în centrul discursului politic și istoric hugolian. Europa popoarelor trebuie să răstoarne Europa regilor. Luând ca punct de sprijin propria istorie și cultură, popoarele trebuie să lupte și să se afirme ca națiune. Un popor devine națiune prin adeviziunea voluntară a oamenilor liberi care-și aleg un viitor comun. Crearea unui sentiment de apartenență la poporul european precede fuziunea națiunilor. În prefața piesei *Les Burgraves*, Hugo folosește sintagma „naționalitate europeană”, care trebuie înțeleasă în sensul unei Europe a culturii, în timp ce o Europă politică rămâne de constituit. Pentru Hugo „geniul națiunilor [este] înțeles nu ca o individualitate spirituală, un *Volksgeist*, ci ca o aptitudine mai bine dezvoltată a unui popor deși specifică umanității întregi”¹¹ și care

⁸ *apud* Henri Pena-Ruiz. Jean-Paul Scot, *op.cit.*, p.13-15.

⁹ « Un jour viendra où vous France, vous Russie, vous Italie, vous Angleterre, vous Allemagne, vous toutes, nations du continent, sans perdre vos qualités distinctes et votre glorieuse individualité, vous vous fondrez étroitement dans une unité supérieure, et vous constituerez la fraternité européenne [...] Un jour viendra où il n'y aura plus d'autres champs de bataille que les marchés s'ouvrant au commerce et les esprits s'ouvrant aux idées. – Un jour viendra où les boulets et les bombes seront remplacés par les votes, par le suffrage universel des peuples, par le vénérable arbitrage d'un grand sénat souverain qui sera à l'Europe ce que le parlement est à l'Angleterre, ce que la diète est à l'Allemagne, ce que l'Assemblée législative est à la France! », in V.Hugo, *Oeuvres complètes, Politique*, Editions Robert Laffont, 2002, p. 301.

¹⁰ Victor Hugo, *Oeuvres complètes, Actes et paroles. Pendant l'exil(1852-1870)*, Paris, J. Hetzel. A. Quantin Editeurs, 1883, p.98-99 www.gallica.bnf.fr

¹¹ Guy Rosa, *La république universelle, paroles et actes de V.Hugo*, Communication au Groupe Hugo du 26 septembre 1992, p.4, www.groupugo.div.jussieu.fr

poate fi independența (Polonia), virtutea (Germania), eroismul (Ungaria), gloria (Italia), libertatea (Franța). De vreme ce libertatea conține în sine atributul universalității, Hugo respinge orice frontieră, barieră sau limitări ale expansiunii ființei umane. Această expansiune are numai conotații pozitive dacă ea presupune circulația-persoanelor, bunurilor și mai ales a cunoștințelor (le savoir)-și, mai puțin cunoscut, dar propriu lui Hugo, acest tip de circulație imobilă a strălucirii (le rayonnement), mișcare specifică lucrurilor minții.¹² Având ca fundament libertatea-stare inviolabilă a umanității-Europa lui Hugo depășește aspectul individual-drepturile omului câștigate prin Revoluție-și își afirmă dimensiunile ei sociale-republica universală. Condiția pentru a accede la această unitate este progresul, ascensiunea continuă spre lumină. Ideile progresiste și existența activă pe care a dus-o pentru punerea lor în practică, au făcut din Victor Hugo un punct de reper pentru intelectualii vremii, din orice colț al lumii. Era firesc, prin urmare, să se stabilească relații strânse, bazate pe idealuri comune și prețuire reciprocă, între marele om francez și intelectualii români din Paris.

Nu încapă îndoială că lui Hugo îi erau cunoscute evenimentele din Țările Române și nume ca C.A. Rosetti, Maria Rosetti, Vasile Alecsandri, frații Brătianu ș.a., prezente în paginile ziarelor franceze și pe buzele prietenilor săi revoluționari. Generația de tineri formată în cultul ideologiei hugoliene datorează mult predecesorilor refugiați în Franța anulului 1848. Un exemplu este tânărul jurnalist Eugeniu Carada, recomandat marelui poet francez de familia Rosetti, și pe care o scrisoare a lui Hugo către Paul Meurice ne lasă să îl presupunem ca fiind un vizitator obișnuit al exilatului de la Guernesey, de vreme ce acesta îi încredința tânărului său admirator român rezolvarea unor chestiuni editoriale.¹³ Un alt român, atras prin împărtășirea acelorași aspirații de nume ca Hugo sau Quinet, a fost Trandafir George Djuvara. Într-un discurs pronunțat la Ateneul român cu ocazia centenarului nașterii lui Edgar Quinet, T.G. Djuvara elogiază figura istoricului francez, iar într-un scurt pasaj amintește circumstanțele în care a intrat în contact direct cu Victor Hugo și subliniază astfel sprijinul permanent al francezilor: « J'ai eu moi-même une preuve personnelle de la spontanéité et du désintéressement de l'affection que les Français nous ont témoignée de tout temps. En 1880, j'étais à Paris, au commencement de ma carrière diplomatique. Mon vénérable ami, le regretté ancien Président de l'Athénée, feu V.A.I. Urechia, fit appel à moi, pour recueillir quelques autographes pour l'album Macédo-roumain, publié cette même année. Quoique jeune et inconnu, je m'adressai au grand Victor Hugo et aux écrivains de marque, tels que: Henri Martin, Jules Simon, Th.de Banville[...]Tous répondirent à mon appel »¹⁴. Prezența lui T.G. Djuvara, apropiat al familiei Rosetti, în preajma lui Victor Hugo, ne poate lăsa să presupunem și existența de contacte ale acestuia din urmă cu fiii lui C.A. Rosetti.¹⁵ Ziarul „Românul” reflecta, de altfel, orice eveniment din viața lui Hugo, numele său fiind o garanție a valorii ideilor afirmate.

În contextul politic din Principatele Unite în anul 1864, Anastasie Panu, în calitatea sa de vice-președinte al Adunării, merge în Anglia și în Franța, pentru a obține sprijin din partea puterilor occidentale. Este solicitată și autoritatea morală a lui Victor

¹² cf. *Ibidem*, p. 4.

¹³ cf. Marin Bucur, *Victor Hugo*, volume publié sous la direction de Angela Ion, Universitatea București, 1985, p. 37-49.

¹⁴ T.G. Djuvara, *op.cit.*, p. 62-63.

¹⁵ Marin Bucur, art.cit., p. 43.

Hugo. Din exil, acesta răspunde arătându-și preocuparea pentru statutul românilor și locul lor în cadrul națiunilor Europei, aspecte pe care le pune mai presus de circumstanțele momentului, față de care se arată de altfel rezervat, refuzând diplomatic să ia deocamdată poziție.¹⁶

În contextul secolului al XIX-lea, al mișcării romantice ce promova circulația ideilor, aproape că ar fi fost de neimaginat să nu aibă loc întâlnirea dintre Victor Hugo și I. Heliade-Rădulescu. Întâlnirea lor „fizică”, care a avut loc, se pare, în 1850, în perioada exilului lui I. Heliade-Rădulescu la Paris, nu a fost favorizată doar de cadrul istorico-social, ci și, mai ales – considerăm noi –, de cel cultural și ideologico-literar.

D. Popovici, în lucrarea sa *Ideologia literară a lui I. Heliade-Rădulescu*, (București, 1935), s-a ocupat atent de evidențierea filiațiilor culturale care au contribuit la conturarea și, apoi, la definirea concepțiilor literare ale lui I. Heliade-Rădulescu. Formația clasică (dovadă și admirația pentru Boileau și Marmontel) va fi puternic modificată de contactul cu estetica romantică, prin cunoașterea scrierilor lui Lamartine și ale lui V. Hugo. Punctele de întâlnire cu teoriile literare hugoliene au fost bine remarcate de criticul citat (*op.cit.*, de exemplu cap.III – *Ce este poezia?*, p. 46-86; cap. VI – *Funcțiunea socială a artei: poetul agent de civilizare*, p. 146-196; cap.VII – *Funcțiunea socială a artei: mesianismul poetic*, p. 197-244). Rolul cel mai important l-au avut prefetele pieselor de teatru (*Cromwell*, *Lucreția Borgia*), fiindcă I. Heliade-Rădulescu a fost, în primul rând, un teoretician și un militant pentru crearea unei literaturi române care să stea cu mândrie alături de marile literaturi ale lumii. I. Heliade-Rădulescu a cunoscut bine scrierile hugoliene și a preluat o serie dintre ideile marelui scriitor francez, mai ales atunci când au corespuns cu cerințele momentului și cu propriile concepții.

I. Heliade-Rădulescu îl va cunoaște pe Victor Hugo în timpul exilului său la Paris. De aici, el va continua să participe intens la viața secolului și să-și apere, cu mai multă tărie ca oricând, crezul: cultul progresului, prin lupta împotriva tiraniei și răspândirea unei culturi de o înaltă calitate morală. Titlul ziarului la care scria, „La Ligue des peuples”, ilustrează obiectul principal al preocupărilor lui I. Heliade-Rădulescu din această perioadă: apărarea cauzei popoarelor asuprite prin organizarea unei uniuni a statelor europene.

Aceste proiecte pacifiste fuseseră susținute și de V. Hugo, în 1849, la Congresul care avusese loc la Paris, prin cele două discursuri rostite la deschidere și la închidere. I. Heliade-Rădulescu ar fi vrut ca scriitorul francez să preia conducerea ziarului „La Ligue des peuples” și în acest scop „îi adresă o invitație, scrisă într-o limbă franco-română, care nu mai avea nevoie să fie tradusă spre a fi înțeleasă de cel căruia îi era adresată. Invitația este motivată mai de aproape de traducerea unei poezii din Hugo, *Le Danube en colère* (*Danubul în mânie*), și este intitulată *Traducătorul la Victor Hugo*”¹⁷.

Văzând în V. Hugo imaginea poetului-profet, a cărui voce se înalță peste granițe geografice și se adresează tuturor popoarelor, I. Heliade-Rădulescu încearcă să-l sensibilizeze la cauza poporului român, în numele păcii și al creștinătății. Cităm spre exemplificare trei din cele șapte strofe ale poeziei: „E și

¹⁶ Scrisoare reprodușă și comentată de Șerban Cioculescu în art. *Victor Hugo și „foarte marea chestiune românească”*, în vol. *Medalioane franceze*, București, Univers, 1971, p. 297-299.

¹⁷ D. Popovici, *op.cit.*, p. 226.

mai facil, mai demnă soartă,/ A-nălța vocea la popoli, regi,/ Când având cheea d-
eterna poartă,/ Nume de Victor cineva poartă,/ Ş-a providenței apără legi;/ Când
l-aud seculi, nații întregi;/ (...) / Când îl ascultă lumea întreagă,/ Şi verbu-i lumea
convinge, leagă/ Ca libertatea să înțeleagă,/ Ca un gigante se poate pune/În capul
Lighei ca să adune/ Popolii miseri ce vor răpune/ Dreptul Minciunei, drept
infernă/ (...) / Umanitatea aceasta strigă/ Şi Christ în capu-i s-a proclamat!/ Arme,
coroane, țepi și verigă,/ Furci, cetățuie la sânta ligă/ Ca porți tartarei frânte s-abat./
Cânta-vor pace câți n-au cântat?”¹⁸

Această invitație, în formă mai puțin obișnuită, este însoțită de traducerea unui poem hugolian din ciclul *Les Orientales, Le Danube en colère* (1828), cu titlul *Danubul în mână*. Textul, publicat în *Curs întregu...* (ed.cit., p. 185-191), cu mențiunea *După V. Hugo*, a circulat mai întâi în foi volante¹⁹. Traducerea este greoaie, I. Heliade-Rădulescu neavând probabil timp să insiste asupra ei, ea având un caracter de circumstanță. Poemul este o pledoarie pentru pace între Semilună și Cruce, reprezentate de Belgrad și Semlin, cărora li se adresează Dunărea, cerându-le încetarea conflictului.

Deși D. Popovici citează această traducere în *Ideologia...*(p.226, nota 1), nu se citează versuri, iar textul nu este inclus nici în ediția de *Opere* din 1939 (vol.I)-1943 (vol.II). Datarea exactă a traducerii este posibilă datorită unei mențiuni din contul de cheltuieli din 6 august 1850, unde I. Heliade-Rădulescu notează: „*Danubul d-lui V.Hugo...18*”²⁰.

Traducerea este destul de dificilă și din cauza complexității originalului, volumul din care face parte poemul fiind recunoscut pentru valoarea noului limbaj poetic pe care-l creează, un limbaj al sonorităților bogate și al ritmurilor ample. Muzicalitatea textului în limba franceză nu se mai regăsește în traducerea românească, echivalentele lexicale românești se înlănțuie cu stângăcie, iar armonia internă a versurilor suferă din cauza constrângerilor impuse de rimele finale. Resursele limbii române la acel moment se dovedesc insuficiente, iar mențiunea „După Victor Hugo” se justifică prin distanța luată pe alocuri față de original, I. Heliade-Rădulescu creând propriul text.

Dincolo de condițiile care au determinat traducerea poemului hugolian, rămân eforturile constante ale lui I. Heliade-Rădulescu de a sprijini modelarea pe baze moderne a limbii române și lupta dusă, cu orice mijloace intelectuale, pentru a atrage atenția marilor personalități și a statelor puternice asupra Țărilor Române. Mai târziu, în romanul său *Mizerabilii* (1862), V.Hugo va reprezenta – prin anticipație – în personajul Feuilly, singurul muncitor din roman, pe buzele căruia se aflau fără încetare numele Greciei, Poloniei, Ungariei, României și Italiei, idealul internaționalist de la 1848. Pomenind doar numele României, Hugo insistă însă asupra destinului Poloniei, victimă a jocurilor de interese ale marilor puteri europene.²¹

¹⁸ Paris, 9-11 iunie 1850, în I. Heliade-Rădulescu, *Curs întregu de poezie generale*, I, București, 1868, p. 195-198.

¹⁹ I. Heliade-Rădulescu, *Opere. Poezii. Traduceri*, II, ediție critică de V. Drâmba, București, EPL, 1968, nota p. 435.

²⁰ I. Heliade-Rădulescu, *Scrisori din exil*, cu note de N.B. Locusteanu, București, 1891, p. 38.

²¹ v. V. Hugo, *Les Misérables*, tome I, Paris, Le Livre de Poche, 2000, p. 899.

În limba franceză sau în limba română, mesajul de pace transmis pe un ton imperativ de poemul *Le Danube en colère* trebuia să fie auzit de contemporaneitate, din orice parte a lumii.

Un loc aparte în cadrul relațiilor româno-franceze îl ocupă prietenia dintre Victor Hugo și Hermiona Asachi-Quinet. Fiică adoptivă a lui Gheorghe Asachi, ea a fost „una dintre românele cele mai cultivate și mai inteligente din vremea ei”²². Hermiona pleacă la Paris pentru a obține ajutorul numelor de seamă din viața culturală și politică franceză pentru independența românilor. Devenită soție a lui Edgar Quinet, va juca un rol important în timpul vieții soțului ei, fiindu-i sprijin inestimabil în cei nouăsprezece ani de exil, pe care i-a înregistrat în *Mémoires d'exil*; rămasă văduvă, Hermiona își pune energia în scopul difuzării idelilor lui Quinet în rândul francezilor, depunând toate eforturile pentru publicarea operelor soțului ei. Hermiona Asachi-Quinet l-a cunoscut pe Victor Hugo în septembrie 1869, la Lausanne, unde îl însoțea pe Edgar la Congresul de Pace.²³ După cum stă mărturie corespondența lor, între cei doi s-a stabilit o prietenie bazată pe adânc respect reciproc și împărtășirea acelorași idealuri. Din scrisorile adresate de Victor Hugo românei cu diverse ocazii, reiese în mod clar profunda prețuire de care aceasta se bucura în ochii săi.²⁴ Hugo îi scrie pentru a-i transmite condoleanțe la pierderea tatălui; pentru a-i da vești despre demersul său pe lângă directorul ziarului „Le Rappel”, urmare a rugămintii elegante a Hermionei de a interveni pentru o critică favorabilă a *Memoriilor* sale²⁵; pentru a-și exprima încântarea produsă de lectura operei Hermionei și gratitudinea pentru rândurile ce fac referire la numele său²⁶. Cuvintele lui Victor Hugo exprimă cel mai bine măsura în care Hermiona Asachi-Quinet a știut să se facă apreciată de corespondentul său și, în general, de toți intelectualii epocii: « Quelle belle âme vous êtes, et que de pages éloquentes. Quant à moi, non certes, je ne désespérerais pas, tant qu' il y aura des villes comme Paris, des peuples comme la France, des hommes comme Quinet, et des femmes comme vous. J' embrasse votre illustre et cher mari, et je mets à vos pieds tout mon respect, madame. Victor Hugo »²⁷. Documentele epistolare evocate²⁸ dovedesc faptul că „relația de

²² Nicolae Iorga, *Portrete contemporane*, Editura Librăriei „Universala” Alcalay & Co, /s.a/, p. 261.

²³ „Această zi la Lausanne a devenit o dată pentru Edgar Quinet și soția sa, datorită afecțiunii atât de călduroase pe care Victor Hugo le-a arătat-o de atunci înainte”, Mme Edgar Quinet, *Edgar Quinet depuis l'exil*, Paris, Calmann Lévy Editeur, 1889, p. 352, www.gallica.bnf.fr, [trad.noastră].

²⁴ vezi Victor Hugo, *Correspondance*, T.3, 1867-1873, p. 227-356, www.gallica.bnf.fr

²⁵ Scrisoare reprodusă de Marin Bucur în vol. *Documente inedite din arhivele franceze...*, ed. cit., p. 303, urmată de comentariile editorului, care notează tonul admirativ, cu sincere efuziuni și discreția demersului Hermionei pe lângă Hugo (p. 304).

²⁶ « A Madame Edgar Quinet

Hauteville-House, 8 avril.

Que vous dire, madame ? J'ai lu votre livre. Je devrais vous baiser la main et me taire. Quelle page vous avez écrite sur moi ! Vous me faites l'effet de cette fée des contes d'orient qui offrait un diamant à un rocher. Le rocher acceptait et du diamant faisait une étoile à son vieux front noir. J'accepte aussi, madame, et il me semble que maintenant j'ai sur moi un rayon de votre âme. Cette page est exquise, et tout le livre est comme cette page. Vos Mémoires d'exil ont le vivant reflet du grand et doux maître qui est apôtre en même temps que poète, et qui s'appelle Quinet. Vous êtes un talent charmant et un cœur vaillant. Je suis triste. Je viens d'enterrer un vieux compagnon de ma solitude ; je vais ouvrir votre livre, il me sourira et me consolera. Que c'est bon, la lumière vraie ! Et c'est de cette lumière-là que toute votre âme est faite. J'embrasse mon cher Quinet, et je lui demande la permission de rester le plus longtemps possible à vos pieds. *Victor H.* », în Victor Hugo, *Correspondance*, T.3, 1867-1873, p. 247.

²⁷ *Ibidem*, p. 356.

prietenie dintre poetul național al Franței și publicista de origine română constituie încă un punct de tangență între cele două culturi, franceză și română”²⁹.

Întâlnirea dintre destinele lui Victor Hugo și elita intelectualității românești aflată (în exil) în Franța a contribuit, pe de o parte, la asigurarea gloriei hugoliene în rândul contemporanilor, iar pe de altă parte, și-a pus amprenta asupra formării unor conștiințe care vor marca drumul neamului românesc în istorie. Victor Hugo a fost pentru românii înflăcărați de dragostea de patrie un sprijin moral incontestabil, o mână prietenească întinsă către cei care aspirau către același viitor.

Les relations des intellectuels roumains en exil avec Victor Hugo

Les relations des révolutionnaires roumains exilés en France après les événements de 1848 avec des personnalités telles que Jules Michelet, Victor Hugo ou Edgar Quinet ont été placées sous le signe d'une fraternité commune, grâce à laquelle les Roumains ont pu continuer leur combat pour l'inscription de la société roumaine dans une nouvelle étape historique. Notre communication présente les relations de Victor Hugo avec les écrivains roumains exilés, en mettant en valeur des études antérieures et des recherches personnelles, à partir de textes littéraires et de documents divers.

*Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară
„Ion Ionescu de la Brad”, Iași
România*

²⁸ vezi și Marin Bucur, art.cit., p. 46-49, cu fragmente din scrisori și bilete din care reiese statul de prietenă apropiată a Hermionei față de familia Hugo.

²⁹ Elena Piru, *Victor Hugo și Hermiona Quinet-Asachi*, în „Gazeta literară”, 48,1967, p. 8.